

A MAGYARNYELVŰ ÉLCLAPOK ELSŐ ÉVTIZFEDEL.*

1858—1867.¹

(Az „*Ústökös*“ első tíz éve.)

'Humorisztikus időszaki sajtónk története a nagy évben, 1848-ban LAUKA GUSZTÁV két élclapjával, a „*Dongó*“-val és a „*Charivari*“-val vette kezdetét. A „*Dongó*“, amelyet GRÓF AP-PONYI GYÖRGY főkancellár elkoboztatott, egyetlen példányban sem maradván fenn, néhány egykorú hírlapi közlemény nyomán² csak nevééről ismeretes. Ám LAUKA kitartott terve mellett és e terv nyomán 1848. július 1-én megindította a nagy nyilvánosság elé került első magyar élclapot, a „*Charivari*“-t, amelynek címét idegen forrásból, az azonos nevű híres párizsi szatirikus laptól vette.³

Ekként indult és a szabadságharc alatt, majd az abszolutisztikus uralom első felében nyolc éven át hallgatásra kényszerült élclapirodalmunkat JÓKAI szólaltatta meg újra három egymást követő, illusztrált humorisztikus folyóiratával „*A Nagy Tükör*“-rel,⁴ a „*Kakas Márton Albumá*“-val⁵ és annak folytatásával, az „*Ústökös*“-sel, amely utóbbiról azt írta MIKSZÁTH, hogy „em-

* L. MKSze. 1943. 166—183.

¹ Az első évtized részletes ismertetését lásd a MKSze 1843. ápr.—jún.-i számának 166—183. oldalán.

² „*Pesti Divatlap*“ 1848. április 24. — „*Márczius Tizenötödike*“ 1848. április 26. — „*Életképek*“ 1848. május 21.

³ Hetenként kétszer, szerdán és szombaton jelent meg egy kis, vagy egész íven, ívréten, karikatúra-rajzokkal ellátva, szeptember 25-ig 25 számban, összesen 100 lappal. A június 1-én és július 1-én megjelent „*próbalap*“, illetőleg első szám BEIMEL JÓZSEF, a többi LUKÁCS LÁSZLÓ, majd LUKÁCS LÁSZLÓ és Társa nyomdájából került ki, kiadói augusztus 5-ig LAUKA GUSZTÁV és SZERELMEI MIKLÓS, azután pedig a lap megszűntéig LUKÁCS LÁSZLÓ voltak.

⁴ HECKENAST GUSZTÁV kiadásában, LANDERER és HECKENAST nyomdájában, 1856. novembertől 1858. februárig öthetenként, évente 10 füzetben, összesen 228 lapon, 2—2 köznépagységű íven, nyolcadrét alakban jelent meg.

⁵ Első és egyetlen füzete 1858. május havában nagy 8° alakban, HECKENAST GUSZTÁV kiadásában jelent meg.

brióban már 1856-ban kóválygott (JÓKAI) tervei között, habár még homályosan. Két évig hordozta fejében, míg megszületett!⁶ Mintha sejtetni engedné e tervet, mintha beharangozná a „Kakas Márton Albumá“-t, illetve élclapirodalmunk mindmáig legértékesebb, legjelentősebb termékét, a hosszúéletű „Üstökös“-t 1857. december 6-iki, 49-dik számában a „Vasárnapi Újság“, amelynek címlapján akkoron PÁKH ALBERT szerepelt mint fő-szerkesztő, JÓKAI pedig mint munkatárs: felsorolván ugyanis azoknak az időszaki sajtótermékeknek a címét, amelyeknek megjelenése 1858 első felére várható volt, így folytatta: „S e rop-pant sokaságban⁷ nincs egy kritikai lap, nincs egy humorisztico-satyrikus-lap, pedig mennyire volna dolga mindkettőnek!“

Az „Üstökös“ megteremtésére saját vallomása szerint pró-zai ok, pénzügyi szükség vezette JÓKAI-t, akinek azért, mert ké-rést megtagadni nem tudott és mert a pénz értékét tudvalevőleg nem ismerte, sokszor kellett nehéz anyagi gondokkal megkü-zdenie.

„Vannak munkáim — írta — a kiknek (sic!) keletkezését egy-egy nagy csapás idézte elő. Például az „Üstökös“ című humoristikus vállalatom úgy keletkezett, hogy egyszer egy barátom miatt nagy bajba kerültem s gondterhe-sen jártam künn a kertemben,⁸ akkor még fiatal fácskáim között s ime, mint Mózesnek a csipkebokor, nekem a ribiszkebokor súgta meg, hogy kezdjek meg egy művet, a mihez akkor még minden hiányzott, humorisztikus író, rajzoló és olvasóközönség, csak egy volt meg, a mi nem kellett: o-ztrák censura. S ez a sugallat szülte azt a vállalatot, amelynek huszonkét évfolyamában⁹ a ma-gyar néphumor van összesítve s mely rápm nézve is egy új fordulópontot képe-zett és szabadulást nyitott önerőm útján.“¹⁰

⁶ MIKSZÁTH KÁLMÁN minden munkái. Közrebocsátotta az író negyven-éves jubileumára alakult bizottság. XXXII. kötet. Budapest, 1910. RÉVAI Testvérek. „Jókai Mór élete és kora“, 2. (XIX.) kötet, 10. lap.

⁷ 10 folyóirat, 29 heti- és napilap. A felsorolásban sem „A Nagy Tü-kör“, sem a „Kakas Márton Albuma“ nem szerepel.

⁸ JÓKAI svábhegyri kertje. 1853-ban SCHWEITZER JÁNOS hegedűkészítő-től és feleségétől 2200 forintért vette meg azt a többholdas köves, pusztá tel-ket, amelyen saját erejéből viruló veteményes- és gyümölcsöskertet, szőlőt teremtett, valóságos gazdaságot rendezett be és 4000 forintos kölcsönből házat építtetett. A híres JÓKAI-villa Költő-utca 21. szám alatt ma is áll.

⁹ 1858. augusztus 21-től 1880. január 11-ig, amikor JÓKAI az „Üstökös“ felelős szerkesztői tisztségét SZABÓ ENDRÉnek adta át.

¹⁰ „A látható Isten“. Előszőr: Koszorú, 1879. I. kötet. (492. lap.) Könyvalakban előszőr: Életeremből, I. kötet. (16. lap.) Budapest, 1886. RÁTU MÓR. Új kiadás: u. o. 1893. (19—20. o.)

Az „*Üstökös*“, amelynek első száma előregyűjtött előfizetőkkel 1858. augusztus 21-én látott napvilágot, JÓKAINAK, a lap tulajdonosának szerkesztésében és kiadásában, LANDERER és HECKENAST Egyetem-utca 4. szám alatti nyomdájában, hetenként egyszer, szombati napon „sokféle képpel ellátva“, kis íven, 4-edrét jelent meg; előfizetési ára egész évre 6 forint, félévre 3 forint, három óra 1 forint 50 krajcár volt. Egy-egy évfolyama külön-külön lapszámozással ellátott négy-négy kötetből állott.

E lapjáról, nevezetesen azokról a nehézségekről, amelyek között megindult, maga JÓKAI még a következőket jegyezte fel:

„... ismét egy új vállalatot kezdeményeztem. Az *első* magyar karikatúrákkal illusztrált humorisztikus lapot *Üstökös* cím alatt.“

„A kezdeményezés nehéz volt: se humorisztikus író, se karikatúrarajzoló hozzá. Magamnak kellett kezdetben írnom is, rajzolnom is,¹¹ később segített maga a közönség. Azóta a magyar humor magas fokra fejlődött mind iro-

¹¹ JÓKAI ismételten és bőven írt a már kora gyermekségében megnyilvánult rajz tehetségéről, amely felől a nagyközönség előtt először a „Nagy Tükör“ lapjain tett bizonyosságot. „Ifjúkoromban festőnek készültem, volt tehetségem hozzá s kezdetben biztató szerencsém.“ (Életemből, I. kötet: „A látható Isten.“ 5. lap. Budapest, 1886. RÁTH MÓR.) „Nekem gyermekkori játékszerem sem vala más, mint a palatábla meg az iral. A mit írtam, ahhoz rajzoltam is, s a mit rajzoltam, ahhoz valami történetet is írtam. A legelső piktúrám hat esztendőskoromban egy farkas volt, s alá ez a, történetesen alkaikus vers írva: „búsulást hallata bokorban egy farkas“. Hogy mi búsította el olyan nagyon azt a farkast, arról most már fogalmam sincs. Hanem a farkas meg a vers most is megvan valahol, mert késsel vet belekarczolva a nagy palatáblába. Második művészi kísérletem egy szörnnyeteg vers mellékletében a hirhedett Róth-féle család gyilkosának arcképe volt. Ekkor már hét esztendőskor voltam. Jó apám dicsekedve mutogatta azt az ismerősöknek s sokáig ott láttam azt a bibliába elteve.“ („A láthatatlan Isten.“ Koszorú, 1879. I. kötet, 196. l. U. a.: Életemből, I. kötet, 13. l. Budapest, 1886. RÁTH MÓR.)

A következő feljegyzéseket komáromi gimnazista koráról írta: „Orbán Gábor városi rajztanárnak minden architektúrai tudományát végig kitanultam s olyan szépen felépítettem — papiroson — Theseus templomát, hogy arra mindenki egyszerre ráismert, a ki csak valaha látta Theseus templomát. Így fejtett ki bennem a festészet szenvedélye. Tizenöt éves koromban már egy általam rajzolt arckép (Tóth Ferencz püspöké) megjelent kömetszetben; s a ki csak híres ember volt Komáromban, azt mind lerajzoltam tusban, punktirozva, aczélmetszés módra. Majd egy Siklósi nevű piktor vetődött oda, a ki megtanított akvarellbe és olajba festeni. (Az én életem regénye: Az én iskolatársaim“ (1893), JÓKAI MÓR hátrahagyott művei, V. kötet, 161. lap. Budapest, 1912. RÉVAI Testvérek.)

dalmi, mind művészi tekintetben; de azért az *Ústökös*nek első évfolyamai becsesek maradnak, melyekben a szöveget is, a képeket is maga a közönség hordta össze: jellemezve magát a magyar népeletet.“

„A csörgő-sipka alatt harcoltak a koreszmék. Tizenkét évfolyama e humoros lapnak élő képét örökíti meg a kort jellemző eszméknek és észjárásoknak. Ebben is egy új álnév alatt működtem, mint Tallérossy Zebulon.“

„Ugyanebben a lapban kezdeményeztem én a nemzeti öltözet viselését (1860-ban), mint eleven tiltakozást az elnemzetietlenítés ellen; a mi az egész országot magával ragadta, s éveken át fönntartotta magát.“¹²

Az alábbi sorokban folytatólag kecskeméti jogászéveire emlékezik vissza: „Engem pedig megtettek rajztanárnak. Értékesítettem a komáromi tanulmányaimat. Valóban értékesítettem. Mert később annyi magántanítványom akadt, a ki *fizetett* havonként két forintot, hogy egész úrrá lettem... E közben pedig festettem olajba a portrékat. A kikre emlékezem Kecskemétről, a következők: Legelőször is a szép háziasszonyom maga (Gyenes Mihály városi mérnök felesége), azután a szívem mágnese, a szép kék szemű, szőke hajú görög leány, Frankó Julcsa; majd a még annál is szebb, junói termetű, fekete hajú Matolcsy Mari. Azután Petőfi Sándor (kék kvekkerben, sárga gombokkal, kecskeméti színész korában); valamennyi professzorom és Szalay Sándor, Sallay Jancsi, Gaál Józsa, Zabolay Pista, Hartman Pali és nem tudom még hányan. Följegyzem még, hogy a festett arcképekért „festék és vászon“ árában öt forint tiszteletdíjat kaptam (kivéve Petőfit és a szép hölgyeket).“ (U. o. 173. lap.)

A következő sorok ismét a komáromi diák évekről emlékeznek meg: „Az olajfestésre megtanított egy Komáromon átutazó vándor-festő: Siklósi Vastag Miklós: a ki városunkban étapeot tartott arcképfestés végett, s a mellett kálvínista tornyok számára számára csillagos gömböket aranyozott. Ő volt az egyedüli mesterem.“ („Volt, van és lesz.“ (1890.) U. o. 185. lap.)

Az alábbiakat újból kecskeméti jogászéveiről jegyezte fel: „Végre jött a rajzmesterség. Erre nem akadt vállalkozó. Én aztán nagy szegénylősen előálltam. Új ember voltam itt, senkisé ismert; megneveztem magamat; tudok rajzolni annyira, hogy mást is taníthatok. Megerősítettek. — — — Hogy a rajziskolából valami híres mesterek kerültek volna elő, azt nem állítom, de hogy a tanórámról soha senki el nem maradt, azt is tudom. A ki későn jött, azt megdögönyöztem.“ (Emlékeimből: „Mivel töltötték az időt a hajdani diákok?“ Korrajz. (1902.) JÓKAI MÓR hátrahagyott művei, IV. kötet, 270—271. lap. Budapest, 1912. RÉVAI Testvérek.)

A rajzban, illetőleg a festésben való jártasságáról bőven ír még JÓKAI „A tengerszemű hölgy“ című regényében, amelynek ő maga a hőse és a melynek hősnőjében, a tragikus sorsú, szépséges Erzsikében mintha szíve kecskeméti „mágnesének, a szép kék szemű, szőke hajú“ FRANKÓ JULCSÁNAK emlékéit idézte volna fel. („A tengerszemű hölgy“: Nemzet, 1888. Könyvalakban először: 1890. Budapest, RÉVAI MÓR.)

¹²„Jókai Mór önéletírása.“ Pesti Hirlap, 1896. augusztus 4. (Második és befejező közlemény; az első u. o. augusztus 3-án jelent meg.)

E soraiban a „*Vasárnapi Újság*“ fentebb idézett megállapításán túlment és nyilvánvalóan tévedett JÓKAI, amikor a „*Charivari*“—ról, sőt saját élclapjairól, „*A Nagy Tükör*“—ről és a „*Kakas Márton Albumá*“—ról is megfeledkezve az „*Üstökös*“—t mondotta az *első* magyar illusztrált humorisztikus lapnak. És ugyanígy téves SZABÓ LÁSZLÓ, valamint DR. GÁL JÁNOS könyvének az az állítása, amely szerint: „Az *Üstökös* volt az *első* önálló képes élclap Magyarországon“,¹³ illetve, hogy JÓKAI „1858-ban ... az *Üstökös*t alapítja meg, az *első* magyar illusztrált élclapot“.¹⁴ E tévedésbe esik végül *Révai Nagy Lexikona* is, azt írván, hogy az „*Üstökös*“ az első és legrégebb magyar élclap“.¹⁵

Az „*Üstökös*“ — amint MIKSZÁTH írta — „rohammal vette be a nagy közönség kegyeit. Már maga a cím is tetszett az országnak, mely a nép csalhatatlan ösztönével egy háborútól várta sorsának jobbra fordulását s az „*Üstökös*“ háborút jelent a közhit szerint. De az egész lap formájában és tartalmában szerencsés volt, új, elütő a többi nemzetek élclapjaitól, tisztára magyar“.¹⁶

JÓKAINAK lapja címéhez valóban egy „*Üstökös*“ adta az eszmét: a DONATI-féle üstökös,¹⁷ amely 1857 nyarán tűnt fel és amelynek csillagászok számítása szerint június 13-án kellett volna összeütköznie földünkkel. Ám, elmúlván a veszedelem, elmaradván a bejósolt „világ vége“, nagyban folyt az élcelődés a végtelen világűrbe veszett bolygó felett, amely egy év elteltével az „*Üstökös*“ fejlécén tűnt fel újra, magja helyén JÓKAI pompás humora egyik legsikerültebb alkotásának, Kakas Mártonnak tollas-taréjos fejével. E fejlécen az „*Üstökös*“ címszó stilizáltan megrajzolt betűkből van összeállítva, amelyeknek JÓKAI az első

¹³ SZABÓ LÁSZLÓ: Jókai élete és művei. 159. lap. Budapest, 1904. Athenaeum.

¹⁴ DR. GÁL JÁNOS: Jókai élete és írói jelleme. RÁKOSI JENŐ előszavával. 178. lap. Berlin, LUDWIG VOGGENREITER, Concordia-nyomda, Pozsony, 1925.

¹⁵ 18. kötet, 676. lap.

¹⁶ I. m. II. kötet, 12—14. lap.

¹⁷ DONATI, GIAMBATTISTA, pisai születésű olasz csillagász (1826—1883). Több bolygót fedezett fel, közöttük az 1858. júniusában feltűnt nagy üstökös is, amelyet róla neveztek el. 1864-től igazgatója volt a Firenze melletti arcetrii observatoriumnak.

szám első oldalán közzétett verses „Prolog“-ja adja szellemes magyarázatát, egyúttal a lap sokoldalú programját is érdekesen körvonalazván a következőkben:

„Az első betűben láthatunk két férfit,
Szegecs buzogánnyal, kik tudniillik a
Lábuk alá gázolt könyvet agyoncséplik:
Az ott — a *kritika*.

A második betű *tűzokádó sárkány*,
Satyra a neve, félnek tőle nagyon.
Keresve keresi, mindenfelé járván,
A kit megharapjon.

A harmadik betű *symbolumos képe*
Képviseli nálunk a *vicczet* és a *bonmót*-t
A sok barbár csillag-kép között az égbe
Ez is eljár kommot.

Negyedik égi jegy, sokak által ismert:
A tudósok szerint a belseje ó-bor.
Örömet vizsgálják a poéták is, mert
Ez a legjobb *humor*.

Az ötödik betűt puskával kezében
Nézhetnők vadásznak;
Az is ő és nem más, lövöldözvén szépen
Hol „bakot“, hol „kacsát“: neve *újdondászat*.

Az előtte járó csudát nézi vadnak:
Krinolin az alja,
Paméla,¹⁸ napernyő a kettős pont rajta;
Ezen szörnyeteget nevezik *divatnak*.

Végző hieroglyph versírók jelképe:
Orrából, szájából ömlik a víz bőven;
A szegény poéta áldás mindenkép e
Száraz esztendőben.“

Az „*Ústökös*“ kezdeti évfolyamainak állandó rovatai a tartalomjegyzékek összefoglalása szerint — a „Prolog“-ban körvonalazott programnak megfelelően — egyebek között a következők voltak: „Költemények. Elbeszélések és történeti adomák. Borkorcsolyák. Feljegyzésre méltó dolgok. Szójátékok. Arany mondások. Szép hegedűszó. Kapcziózus kérdések. Retrospectus. Távirati sürgönyök. Kocsmai diplomaták. Hiteles hí-

¹⁸ Annakidején divatos női kalap, amely nevét valószínűleg BALZAC „Paméla Giraud“ című ötfelvonásos színművének hősnője, egy szegény, de erkölcsös virágkészítő leány után kapta. A színművet 1843. szeptember 9-én a párizsi Théâtre de la Gaîté mutatta be.

rek. Tutti frutti. Keserű cseppek. Humoreszkek. Korrajzok. Szatírák. Epigrammák. Tréfák, adomák. Furcsaságok. Rébuszok. Szerkesztői sub rosa.“ És e sok változatos, színes rovat javát JÓKAI kiapadhatatlan humora termelte, az ő varázsos tolla írta, aminthogy az „*Üstökös*“-nek a köztudatban fogalomká vált három kitűnő alakja, akiknek mindmáig nem akadt mása élclapirodalmunkban: Kakas Márton, a politikus csizmadia és Tallérossy Zebulon ugyancsak JÓKAI humorának a terméke; azé a humoré, melyet már kora igen nagyra becsült. „Jókai humora — állott HAJNIK KÁROLY *Országgyűlési Emlékkönyvének* Jókairól írt jellemrajzában¹⁹ — ma páratlan egész Európában; s ha humorának angol, francia, vagy akár csak német nyelven adott volna kifejezést, ma európai híru humorista volna, és JEAN PAUL, THACKEREI (sic!) és BOILLEAU (sic!) mellett foglalná el helyét!“

JÓKAI már fiatal korában nagy érdeklődéssel fordult a humor, nevezetesen a magyar népi humor felé. Az 1850-es évek elején megkezdett és bámulatosszal szorgalommal folytatott adomagyűjtő munkásságának első nyomait az 1853-ik és 1854-ik esztendőre szerkesztett két „*Országos Nagy Naptára*“²⁰ tünteti fel: az egyikben 50 adomát és életképet, a másikban anekdotákat tett közzé. A két naptárt „*A magyar nép adomái*“ című könyve követte.²¹ amelyben 300 népadomát adott ki; ezt olyan mohón kapkodta széjjel az elbúsult magyar nemzet, hogy már a következő évben 150 új adomával kibővített második kiadása jelenhetett meg,²² amelynek anyagát JÓKAI a következő vezérszavak alatt csoportosította: Anekdoták Mátyás királyról. Nevezetes férfiak anekdotái. Népmesék. Tájadomák. Osztyadomák. (1. Táblabírák. 2. Katonaadomák. 3. Színészadomák. 4. Kortesség, insurgensek. 5. Papok, diákok. 6. Poéták. 7. Orvosok, borbélyok. 8. Vadászok.) Faj-adomák. (1. Cigány. 2. Oláh. 3. Zsidó.)

¹⁹ Pest, HECKENAST GUSZTÁV, 1886. 269. lap.

²⁰ Mindakettő: Pest, EMICH GUSZTÁV, 1852., ill. 1853. Képekkel.

²¹ Pest, 1856. HECKENAST GUSZTÁV.

²² Pest, 1857. HECKENAST GUSZTÁV. JÓKAIK ez a műve tíz kiadást ért el. 1867-ben jelent meg a harmadik (ú. o.), 1872-ben pedig „*A magyar nép élce szép hegedűszóban*“ új címmel a negyedik kiadás. (JÓKAI MÓR munkái, népszerű kiadás, 72—73. Pest, *Franklin-Társulat*.) A tizedik kiadás 1907-ben ugyanitt látott napvilágot. (JÓKAI MÓR válogatott munkái. 26.)

Feliratok. Népszokások. Elegy. (Vad fordítások.) Székely adomák.

Az „*Üstökös*“ anyagát is ebből a mérhetetlenül gazdag tárgykörből merítette JÓKAI, aki a maga írói művészetében az adomagyűjtést értékelte a legmagasabbra. 1858. december 15-én az Akadémia levelező tagjává választatván, 1860. január 30-án a magyar néphumorról tartott székfoglaló felolvasásában²³ — az első magyar folklorisztikus tanulmányban — büszkén hivatkozott az „*Üstökös*“ lapjain közzétett adomáinak nagy számára:

„Ha engem valaki számadásra talál vonni — fejezte be szavait —, mi jögon foglalok itt helyet, nem fogom azt mondani, hogy ime, írtam ennyi. meg ennyi regényt, mert azok valószínűleg néhány lustrum elmúltával DUGONICSNAK azon korszakban közkedveltségű regényei szomszédságában fogják pihenni a boldog elfeledés álmát, de fogom mondani azt, ime e kötetekben gyűjtöttem össze a magyar néphumor elszórt adalékait, ezeket hagytam az utókorra, és ezek a kötetek élni fognak, és tanúskodni, míg a magyar él; az pedig él, míg a világ áll.“

Ugyane székfoglalójában JÓKAI mintegy harmadfélezerre becsülte három év alatt közrebocsátott magyar adomáinak a számát: és ennek a hatalmas anyagnak jelentős része az „*Üstökös*“-re esik. SZABÓ LÁSZLÓ szerint²⁴ JÓKAI a magyar néphumort tárgyaló székfoglalóját 1861-ben, az Akadémia rendes tagjává történt megválasztása alkalmával olvasta volna fel: ez a megállapítás már csak azért sem állhat meg, mert nyilvánvaló, hogy a szóbanforgó székfoglaló, amelyet már 1860 elején két folyóirat teljes szövegében közzétett, nem hangozhatott el egy évvel utóbb, 1861-ben.

Az „*Üstökös*“ vezéralakja, az elpusztíthatatlanul életteltjes Kakas Márton, JÓKAI alteregója először 1856-ban, a „*Vasárnapi Újság*“ hasábjain tűnt fel.

„Az én nevem KAKAS MÁRTON. Ezt azért bocsátom legeslegelőre, hogy egyszerre mindenki hevenyében elmondhassa rá a maga megjegyzéseit, élczeit

²³ Magyar Akadémiai Értesítő. A Nyelv- és Szépirodalmi Osztály Közönlönye. Az Akadémia megbízásából szerk. TOLDY FERENC, 1860. Első kötet, 9. lap. Pest, EMCH GUSZTÁV. — Vasárnapi Újság, 1860. február 6 i hatodik és február 12-i hetedik szám. — JÓKAI: Emlékeim. I. kötet, 169. lap. Budapest, 1875. RÁTH MÓR.

²⁴ I. m. 160. lap.

és mókáit s többet ne bajlódjunk vele" — vezette be a lap június 1-éről keltezett 22-dik számában első levelét, majd így folytatta: „Nem kevesebb az én szándékom, mint a „Vasárnapi Újság“-hoz állandó színházi tudósítónak beszegődni. Igaz ugyan, hogy én most jöttem a faluról s tegnap láttam először színdarabot (nem mondhatom, hogy *hallottam* is, mert néma darabot adtak, — hihetőleg süketek kedvéért), hanem hiszen ezzel a bevezetéssel más színbíráló is nyitott be tudtomra s nem mondok vele semmi újat. — ... én igen kellemetes ember leszek, nekem nem kell sem tiszteletdíj, sem ingyenzártszék, sem hírlappéldány, sem nyájas mosolygások s egyéb mellékes accidentiák, sőt nem mondom, hogy egy-egy döböz túróval is nem kedveskedem azért, hogy leveleimet felvegyék; továbbá párbajt sem vívok; (jó is volna! azt mondanák: „Kakasviadal“) és senkibe sem leszek szerelmes.“

Az elsőt azévben 30, 1857-ben ismét 30, 1858-ban 28, 1859-ben 30, 1860-ban 18, 1861-ben 6, végül 1862-ben 5 levél követte; amelyek „Kakas Márton a színházban“, „Kakas Márton a műtárlaton“, „Kakas Márton imitt-amott“ címmel hol a humor álarca alá rejtett értékes kritikákat közöltek a Nemzeti Színház előadásairól és a képképzőművészekről, hol az előző hét eseményeiről számoltak be eleven, derűs sorokban. Kakas Márton rohamosan elterjedt népszerűségének első bizonyítéka az az alkalmi poéma, amely „Dorombos“ aláírással ismeretlen versfaragó tollából a „Vasárnapi Újság“ 1856. október 5-iki 40-ik számában jelent meg.

Amikor pedig Kakas Mártont a „Kakas Márton Album“-ából, majd az „Üstökös“-ből látható alakban is megismerte a közönség, a sarkantyús-csizmás, magyarruhás, fokossal hadonászó kakasfejű emberke furcsa figurájának híre, népszerűsége országosra nőtt. „Egy divatba jött újalakú sipkát Kakas Márton nevére neveztek el“, állott a „Nővilág“-ban,²⁵ „a Csapó-utczán egy korcsmának, „Kakas Márton“ nevet adtak. A czégen, virító ékes öltözékében, paripán lépdél Kakas Márton“, írta a debreceni „Hortobágy“,²⁶ amelynek e sorait a „Vasárnapi Újság“ is átvette.²⁷ A miskolci „Olvasó-egyesület“ szép tájékoztatóval tisztelte meg Kakas Mártont humoros cikkeiért, amelyet JÓKAI a kaszinó elnökének, KRAUDY ANTALnak a következő levélben köszönt meg:

²⁵ 1860. július 29.

²⁶ 1865. április 23.

²⁷ 1865. április 30.

„Pest, 1861. febr. 3.

Igen tisztelt Barátom!

A miskolczi polgár-egylet szíves megemlékezése folytán a mult hóban egy igen becses ereklyét voltam szerencsés kapni Kakas Márton számára, melyért is ő rögtön rám bízta, hogy kegyednek és a polgár-egyletnek legnagyobb köszönetemet átadni el ne mulasszam.“

„Én azonban természetes lustaságomnál fogva mind ekkorig nem jutottam el odáig, hogy a kalamárisomba tintát vegyek, e miatt most kénytelen vagyok valami poémát kigondolni Kakas Márton kimentésére, amit azután kérek hivatalosan jegyzőkönyvbe vétetni.“

„Kakas Márton anyira megörült a kapott fegyvernek, hogy ámbár ez ideig nem szokott dohányozni, az ajándék által felbuzdítván, pipás-emberré kvalifikálódott s addig nem akart nyilatkozni, még örvendetes előmeneteléről tanúságot nem tehet.“

„Egyébiránt a pipa üveg alatt és zárt helyen tartatik, a miskolczi derék polgár-egylet pedig még annál is biztosabb helyen, alulírt becses kebelében.

Jókai Mór.“²⁸

JÓKAI sokáig titkolván, hogy Kakas Márton álarca alatt ő maga rejtőzködik, e néven közrebocsátott írásai már régen közkedveltek voltak, amikor szerzőjük kilétét a nagyközönség még mindig nem ismerte. A titkot a türelmetlenül érdeklődő olvasók előtt 1858-ban, az „*Üstökös*“ azévi november 15-én kibocsátott 13. számának egyik szerkesztői üzenetében fedte fel, ám akkor is csak a következő burkolt formában:

„S. A. Újhelyre. B. Pál úrnak. Azon tisztelt többek nevében hozzám intézett felszólítására, hogy mondanám meg voltaképen: ki légyen az a Kakas Márton? ezen őszinte és kimerítő felvilágosítással szolgálhatok kegyednek: Kakas Mártont én igen jól ismerem és nagyon régóta: én magam tartottam őt a keresztvízre 1855-ben, június 3-án, a mikor született.²⁹ Csodagyerek volt, mert szakállal és fogakkal jött a világra s születése első órájában már nekem kritikát írt a Vasárnapi Újságba. Azóta is én neveltem és tápláltam s még most is házamnál tartom, s minden falatomat megosztom vele; s mikor magam kifáradok, akkor őt ültetem le, hogy dolgozzék tovább helyettem, a mi reám nézve nagy kényelem és könnyebbség. Ebből tetszik látni, hogy mi igen jó barátságban élünk egymással. A mi külső alakját illeti, ne tessék azt gondolni, mintha csakugyan olyan taréjos volna, a minőt a naptár kapujára fes-

²⁸ MIKSZÁTH i. m. II. kötet, 14—15. lap.

²⁹ JÓKAI nem említi a születés helyét. A „Vasárnapi Újság“ 1855. június 3-i számában „Kakas Márton“-nak nincsen írása, de még csak neve sincsen megemlítve.

tetett magának,³⁰ sőt inkább jó formán kopasz a teteje: képe rendesen savanyú, orra, ha a hideg megcsípi, veres; bajusza hosszú, szakállá mind meg van. Arczképe még eddig nem jelent meg, mert várni akar vele egy pár esztendőig, a mikor a Vasárnapi Újság nagy pénzt fog érte fizetni, hogy egy híres embert kapjon, a kinek az arczképét kiadja; hanem addig is van nekem egy rettenetes nagy arczképem, a mitől minden gyerek megijed Lauffer és Stolp könyvkiakatában, azt én átengedem neki, legyen az övé. Egyébiránt ha személyesen kíván vele kegyed találkozni, az egy kissé bajos lesz, mert ő szobámat soha el nem hagyja; én pedig mindég egyedül vagyok. Ez is rébusz, a minék megfejtése nem következik a jövő számban.“

Titkolózásának utóbb humoros alakban okát is adta JÓKAI. „Ki hát az a Kakas Márton?“ című írását,³¹ amelyben Kakas Mártonnal, a tintatartója tetején feltűnő különös emberkével való első találkozásáról és a vele folytatott párbeszédéről számol be, így vezette be:

„Jó idő óta, hol levélben, hol galléromnál ragadva kérdezgetnek itt is, amott is, hogy bizonyos Kakas Márton kilétéről és hollaktáról adnék tudósítást; mindezen közérdeklődésre eddigelé jónak láttam kitérőleg felelgetni, azt is gyaníthatva, hogy tán e kíváncsiság olyan érdemes urakat is bánthat, akik szeretnék megtudni, vajjon ez a becsületes ember hol csavarog olyankor, a mikor más becsületes ember a személykereseti-adót fizeti? s hol lehetne egy szerény Mahuzettel rátalálni s hosszú restantziáit ama ennyi, meg ennyiből megsteuereintreibolni rajta? Azt éppen nem mondhattam az érdeklődőnek, hogy én magam legyek az, mert akkor rám nyomják, hogy két fejem van, fizessenek mind a kettőtől; azt sem válaszolhattam, hogy nem ismerem, mert hiszen hűséges dolgozótársam! Hát csak tartottam egy ideig a közönséget holmi „ibis-redibis“ féle válaszokkal; hanem valamelyik vasárnap nagyon megszorítottak.“

Am Kakas Márton írásai nemcsak az időszaki sajtóban, hanem a könyvészetben is helyet foglalnak. Önálló prózai és verses műveinek bibliográfiája időrendben a következő:

Kakas Márton naptára. Okos emberek számára való kalendárium, 1859—1864-re. Hat évfolyam. Pest, 1859—1861: LANDERER és HECKENAST, 1862—1864: HECKENAST GUSZTÁV.

³⁰ Nem naptár, hanem a „Kakas Márton Albuma“, amelynek címlapján Kakas Márton alakja látható.

³¹ „Életemből“, III. kötet, 164. lap. Budapest, 1887. RÁTH MÓR. Ugyanez a kötet Kakas Márton következő írásait foglalja magában: Kakas Márton arcképcsarnoka. (20 arckép. 1865.) Kakas Márton levele saját magához (1860). Kakas Márton a pokolban, Kakas Márton a műtárlaton, Kakas Márton levelei a Vasárnapi Újság szerkesztőségéhez (13 színházi kritika).

Kakas Márton tolltaraja. Kiválogatott versei, levelei és apróbb elbeszéléseiből. Két kötet. Pest, 1860. HECKENAST GUSZTÁV.

Kakas Márton politikai költeményei. Pest, 1862. EMICH GUSZTÁV.

Kakas Márton humorisztikus levelei. (*Kakas Márton tolltaraja* új címkiadásban.) Pest, 1871. HECKENAST GUSZTÁV.

És Kakas Márton emléke megmaradt három későbbi humorisztikus folyóirat címében is: 1879-ben Egerben jelent meg a „*Kakas*“;³² 1894-ben indult RÁKOSI VIKTOR közkedvelt, hosszúéletű élclapja, a „*Kakas Márton*“;³³ végül 1936-ban az amerikai Akronban (Ohio) látott napvilágot a „*Kakas Márton Lapja*“.³⁴

Versenyzett népszerűségben Kakas Mártonnal a politikus csizmadia, aki előbb a „*Nagy Tükör*“ első, majd utóbb az „*Ústökös*“ utolsó lapjain fejtette ki felesége kérdéseire adott együgyűen tudálékos, mégis találó válaszaiban nézeteit a világ folyásáról, a politikai élet jelentős eseményeiről. Egy-egy sikerültebb mondása szájról-szájra járt országszerte s hatásuk alatt 1861-ben a miskolci csizmadia-céh JÓKAIT az „*Ústökös*“ méltó társának, a „*Bolond Miská*“³⁵-nak megteremtőjével és szerkesztőjével, TÓTH KÁLMÁNNAL együtt tiszteletbeli tagjává választotta: azidőtől kezdve a két költő és jóbarát „csiszlik pajtás“-nak titulálta egymást.³⁵

1861. június 15-én tűnt fel az „*Ústökös*“ben Tallérossy Zebulon, a hosszúképű, nagyszakállú, kedélyesen furfangos felvidéki nemes, akinek barátjához, a jellemét nevében viselő Mindenváró Ádámmal humoros zamatú, tót nyelven írt közérdekű, politikai tárgyú levelei, amelyekből az utolsó négyet 1898-ban a „*Magyar Hírlap*“³⁶-ba írta JÓKAI³⁶ és amelyek utóbb

³² 1879. április 5-től augusztus 9-ig 16 száma volt. Ugyanazon évben „Egri Lapok“-ká alakult át.

³³ 1894. szeptember 30-tól 1914. augusztus 2-ig huszonegy évfolyama volt.

³⁴ Az Országos Széchényi Könyvtárban meg van az 1936-i (első) évfolyam november 1-én megjelent 2. száma.

³⁵ MIKSZÁTH I. M. II. kötet, 14. lap.

³⁶ Január 1., 16., február 24. és április 10.

kiválogatva könyvalakban is megjelentek,³⁷ sok éven át a magyar ember legkedvesebb olvasmányai közé tartoztak. Maga JÓKAI annyira megkedvelte Tallérossyt, hogy később egyik leg-híresebb regényében, „*A kőszívű ember fiai*”-ban³⁸ Mindenváró Ádámmal együtt mellékalakként állította be. E regény idegen-nyelvű kiadásai útján mindkettőnek híre-neve nemcsak szerte Európában, hanem Amerikában is ismertté lett.³⁹ És Tallérossy Zebulon elérte a világot jelentő deszkákat is: JÓKAI „*A Barangok, vagy a peoniai vojvoda*” című vígjátékában neki is jutott szerepet.⁴⁰

JÓKAINAK az „*Üstökös*”-ben közzétett versei, amelyeknek burkolt értelmét a korlátolt cenzúra nem fogta fel, de igen jól kiolvasta a sorokból a magyar közönség, megénekeltek a szabadságharc kimagasló alakjait, a külföldre menekült magyarokat, kigúnyolták a Bach-korszakot és annak idegenből idecsődült „Beamter”-eit, az 1861-es rövidéletű „kis alkotmány” idejében pedig a képviselőválasztásokkal, a pártkérdésekkel, a politikai tárgyalásokkal foglalkoztak. Ám a sok humoros vers között nem egy komoly, sőt drámai hangút is írt az „*Üstökös*”-be

³⁷ JÓKAI MÓR: „Tallérossy Zebulon levelei Mindenváró Ádámmal.” Bevezette és jegyzetekkel ellátta: DR. VÁRDAL BÉLA. Budapest, LAMPEL RÓBERT. (WODIANER F. ÉS FIAI.) 1900. Magyar Könyvtár, 193. szám.

³⁸ „Hon”, 1869. Könyvalakban először: Pest, 1869. ATHENAEUM. Hat kötet.

³⁹ Német nyelven Magyarországon: először Pester Lloyd, 1869; másodszor: Pester Tagblatt, 1872. Németországban: „Der Mann mit dem steinernen Herzen”, OTTO JANKE, Berlin, 1874 és 1885. Angliai angol kiadás: „The baron's sons.” Translated from the hungarian by PERCY FAVOR BCKNELL. Edinburgh, 1901. COLSTON AND COY. (Megvan az Országos Széchényi Könyvtárban. Ezzel szemben DR. GÁL JÁNOS i. m. az angliai kiadásról így emlékezik meg: „The baron's sons.” Rövidítve. Fordította: P. F. BICKNELL. W. SCOTT, London, 1900, 1902.) Francia kiadás: „Les fils de l'homme au coeur de pierre.” Traduit du hongrois par ANTONINE DE GERANDO—TELEKI. PAUL OLLENDORFF, Paris, 1880. Lengyel kiadás: „Serce kamienne.” GUBRYNOWICZ I SCHMIDT, Lemberg, 1882. Cseh kiadás: „Muž kamenneho srdce.” Prága, 1887. Amerikai angol kiadás: „The baron's sons. L. C. PAGE, Boston, 1900.

⁴⁰ JÓKAI a „Barangok”-at a Vígszínháznak a millenniumi évében, 1896. május 1-én tartott megnyitó előadására írta. A darab sem a nagyközönség, sem a kritika részéről nem találván kedvező fogadtatásra, mindössze még kétszer, május 2-án és 3-án volt műsoron.

JÓKAI: ezek között a „Milyen szerények a halottak“,⁴¹ Széchenyi halálára“,⁴² „Magyar madarak Párisban“,⁴³ „Ima 1861 kezdete“⁴⁴ címűek megrázóan erőteljesek.

Az „Üstökös“ köteteinek átlapozásánál önként adódik a kérdés, hogy mi úton-módon jutott JÓKAI az azokban közkinccsé tett páratlanul gazdag adomagyűjteményéhez. Mintegy feleletül írja ZSIGMOND FERENC, hogy JÓKAIT „adomafaló szenvedélyének kielégítésében a gyűjtők egész serege támogatta az ország minden részéből. Ő maga is rengeteget olvasott, igen sokat utazott, hol erre, hol arra, tervszerűleg felkeresve a különböző hazai vidékeket, tájszólásokat, hagyományköröket s egyik noteszt a másik után jegyezte tele ezer meg ezerféle aprósággal“. ⁴⁵ Ám a kérdésre magától JÓKAITól közvetlenül is kapunk választ:

„Hogy tárgyamból nem tudok kifogni — írta — abban segítségemre van maga a közönség. Ami csak jellemző adat, ötlet fölmerül a napok történetében, azt nekem mindenünnen beküldi egy-egy ismeretlen jó barát. Két élő krónikája volt a magyar közéletnek: Deák Ferencz és Nyáry Pál; azokat én jó barátaim, mondom inkább, protektoraim közé számítottam, tö-

⁴¹ 1859. január 1. Első szám, 5. lap. A vers PETŐFI emlékének szól.

⁴² 1860. április 14. V. kötet, 15. szám, 113. lap.

⁴³ 1860. szeptember 1. VII. kötet, első szám, első lap. Ezt a verset az „Üstökös“-re való hivatkozással 1860. szeptember 9-i számába átvette a „Vasárnapi Ujság“, érdekes magyarázatul előrebocsátván a következőket: „BOLEMANN, kisújszállási gyógyszerész néhány tűzokkal Párisba utazott, hogy azokat ott a franciák császára által gazdagon dotált állatgyűjteménynek át-szolgáltassa. Az utazás s a madarak átadása valóban megtörtént s BOLEMANN ajándékát nemcsak szívesen fogadták, hanem a vállalkozónak alkalma volt III. NAPOLEON császárnak a St. Cloudi-palotában személyesen is bemutatni mind önmagát, mind három magyar tűzokját, melyek a sok bajjal járt utazás ellenére, mely itthon már megszelídült madarait teljesen elvadította, szerencsésen megérkeztek rendeltetésük helyére. A császáron kívül a kis császári herceg s más nagyok is megnézték a tűzokokat. BOLEMANN úr figyelme viszonzásául s költségei kárpótlásául Napoleon császártól egy értékes briliánt-művet nyert. A három tűzok a boulognei erdőben létező állatseregletbe adatott, hol oly állatok őriztetnek, melyek Franciaországban nem találhatnák, de tenyésztésük kívánatos. Ez új hazájokban a három indigena közül az egyik hím, mint halljuk, nem soká élhetett túl a hazajátóli elválást s néhány nap múlva már kimúlt, a fennmaradt pár (hím és nőstény) lassanként hozzászokni iparkodik az új viszonyokhoz.“

⁴⁴ 1861. január 5. VIII. kötet, első szám, első lap.

⁴⁵ ZSIGMOND FERENC: „Jókai.“ 341. lap. Budapest, 1924. Akadémia.

SZOMBATON JUL. 1. 1848.

Ugyanab Grandsz után 465 szám
 II. szék mellett, és Dorosnya utána 16
 sz. Fogelilla ház 1-20 számot Szer-
 roinet Miklós művészetében.

Előfizetés.

Három hónap helyben . . . 3 fl.
 Hat hónap 6 fl.
 Egy év 12 fl.

Felelős szerkesztő: Lauka
 Gusztáv.

1-25 SZÁM.

Vidéken előfizetési minden posta-
 hivataloknál.

Előfizetés.

Három hónap vidékre 3 fl. 25 kr.
 Hat hónap 6 fl. 50 kr.
 Egy év 13 fl. 90 kr.

Kiadó: Lauka Gusztáv,
 és Szerelmei Miklós.

CHARIVARI

899

(DONGÓ.)

Világra kuszakérvés.

Justus huszonnyolcadik és crevall jószágok a'
 kókak, csizmadia-laszok, piacszerek, meg egy két
 hltang oklodes dolgotkerül.
 Ezen híles Jálatra azszahavanczer ember
 megfélemlit a' kesztör városban.
 Több család kenyérről, és szalamival ellátva a'
 szüligelbe vonult.
 Tobbászan Falóira, Vácára, Pátyra, vagy a'
 köbényba ródulának.

rösszalaggal volt azegőlyozva a' láthatár. A' gel-
 leri-begy feletti feketeen fekete felhő lebegett.
 Zogást is lehetett hallani. Oh de milyen za-
 gogt.

A' városkás toronyas levő óra kilencz helyett
 ütett üdög.

A' tyúkok kakorikoltak. Minden állat megin-
 dult, csak a' kétvércs lakosai maradtak helyben,
 kivéve a' még nappal megszaladtakal.

Minden vendéglő lömve volt, de mindenkéi csak

Az örök meg duplátalnak, a' cirkókók meg-
 trípálitalk.

Igen igen sohan lelték magokat.

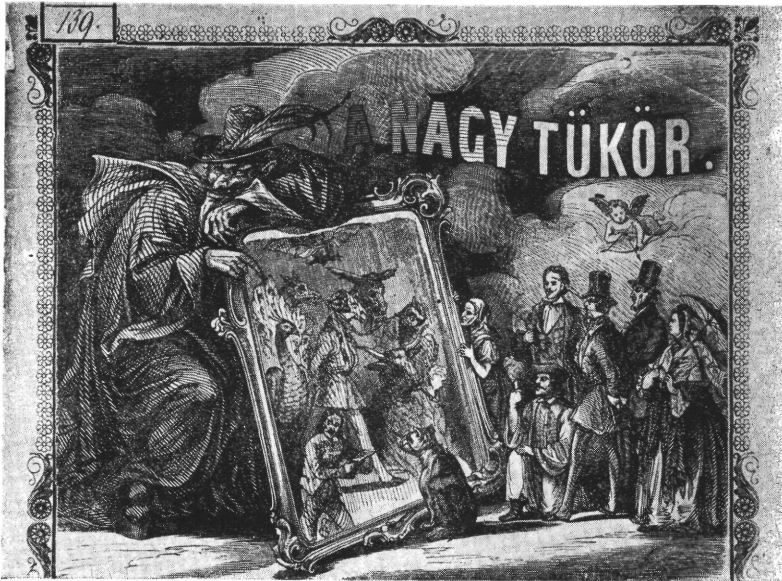
Találkozik kik gyönyörökbe fullaszták félel-
 müket.

Huszonötödikére nem volt bizonyos a' felvirá-
 dás.

Tenérdek cabor nyugodi lo a' magasztos
 hitben.

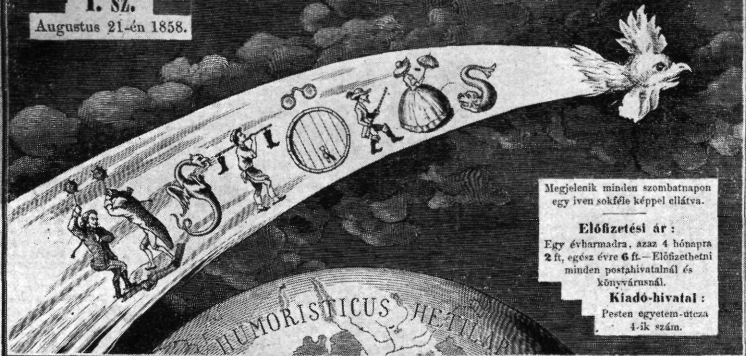
Lebetelt nyitott ajtkalak, meredőszemeket, fel-

A Charivari homlokírása.

A Nagy Tükör borítékklapja.

1. Sz.
 Augustus 21-én 1858.

Megjelenik minden szombatnapon
 egy iven sokféle képpel ellátva.

Előfizetési ár:

Egy évharmadra, azaz 4 hónapra
 2 fl. egész évre 6 fl. — Előfizethető
 minden postahivatálnál és
 könyvárusnál.

Kiadó-hivatal:
 Pesten egyetem-utca
 4-ik szám.

M. N. MŰZEM KÖNYVTÁRA
 Hírlap-Könyvtár
 Műveleknapló

AZ ÜSTÖKÖS

Humoristico-belletristicus hetilap.

PROLOG.

Az Üstökös első homlokírása.

I. szám.
 Máj. 7-én 1859.

Megjelenik minden szombatnapon egy iven sokféle képpel ellátva.
Előfizetési ár: Evharmadra, azaz máj. - aug. hóra 2 fl., vagy 2 fl. 40 kr. új pénz; egész
 évre 6 fl., vagy 6 fl. 80 kr. új pénz. — Előfizethető minden postahivatálnál és könyvárusnál.
Kiadó-hivatal: Pesten egyetem-utca 4-ik szám.

III. kötet.

METEOROLOGIAI ÉSZLELETEK

az elmúlt ápril hónap.

Sóha az április változóknább kedélyű időjárás! 14-től 21-ig. A congressusból sok zivatar és förgő.

Az Üstökös második homlokírása.

lük nyertem sok adatot, mit munkáimban fölhasználtam. Magyarországon a vidék tele van anekdotával s a mező népdalokkal.“

„És akármerre járok az országban, jó akaróim (s mint regényírónak minden párt jó akaróm, még a legtúlzobb nemzetiségek is) mindenütt elélem hozzák azokat a hagyományokat, amik vidékükhöz vannak kötve; régiségbúvárok, történettudósok figyelmeztetnek a történelmi lékek közül kivillanó epizódokra; nyomába igazítanak rejtélyes, titokzatos eseményeknek, rám bízva a lélektani hatást, úgy, hogy mondhatnám, hogy az egész magyar nemzet együtt dolgozik velem.“⁴⁶

Még közelebről: a mostidézett sorok az „*Ústökös*“-re vonatkoztatva, annak „szerkesztői sub rosa“ címen 1858-tól 1860-ig rendszeresen, azután pedig szórványosan közzétett szerkesztői üzeneteiben találunk igazolásra. A JÓKAI tollából kikerült eleven, színes írások valóban tanúságot tesznek arról a segítségről, amelyet a közönség nyújtott az „*Ústökös*“-nek, hogy anyagából ki ne fogyjon és egyúttal bizonyítékai annak a közvetlen kapcsolatnak is, amely a közös adomagyűjtés révén JÓKAI és az „*Ústökös*“ önkéntes munkatársai között megteremtődött. Üzeneteiben nem egyszer maga sürget náluk anyagot lapja számára: „Tisztelt munkatársak! Siessenek önök anekdotákat küldeni nekünk“, írja egy helyen,⁴⁷ míg egy másik — újévi — szerkesztői üzenetében a következők állanak: „Tisztelt munkatársainknak boldog új évet kívánunk s minthogy a gratulációban megelőztük őket, most ők tartoznak nekünk borralalót adni. Van esztendeje, hogy egyiknek-másiknak nem láttuk kezeírását. Ha nem termett gabona, tán csak termett adoma.“⁴⁸ Megörül, amikor egy egyszerű óbudai hajóácsnak, SZABÓ JÓZSEFnek az „*Ústökös*“-höz beküldött írásában komoly értékeket fedez fel és a küldeményeket a szerzőnek, akit a mai kritika bizonyára a „népi írók“, vagy hangzatosabb és éppen ezért még felkapottabb szóval az „*östehtések*“ egyre növekvő táborába sorozna, két szerkesztői üzenetében is a legmelegebb elismeréssel nyugtázza:

„Önnek küldeményei — írja az elsőben — nemcsak éljük által leptek meg bennünket, de különösen azon kész írói nyelv által, melyen fogalmazva vannak, s mely bármely gyakorlott írónak is becsületére válnék, anyival inkább egy kézmunkával foglalkozó iparosnak. Kérjük, hogy üres órái-

⁴⁶ „Jókai Mór önéletírása.“ Pesti Hirlap, 1896. augusztus 4.

⁴⁷ 1861. október 26. X. kötet, 8. szám, 59. lap.

⁴⁸ 1864. január 2. XV. kötet, 1. szám, 8. lap.

ban folytassa közleményeit: addig is lapunkat küldjük önnek.⁴⁹ A második üzenet így hangzik: „Közleményei mind igen jók és jól is vannak írva, mintha bárd helyett mindig tollat forgatott volna. Nagy öröm ránk nézve, hogy kézműveiseinkkel becsületet vallunk.”⁵⁰

És a sok külső munkatárs nem anyagi érdekből dolgozott az „Üstökös”-nek: JÓKAI ugyanis — amint SZABÓ JÓZSEFhez intézett első üzenete s az alább következő „szerkesztői sub rosák” is bizonyítják — tiszteletdíj helyett legfeljebb ha tiszteletpéldánnyal fizette őket. Sz.-nek írja Nagykőrösre:

„Hallod-él! Nem addig van ám az, hogy te egyszer beküldesz egy szál adomát s azért aztán világ végéig mindig kapjad az Üstököst; nem nemes levél ám ez, a miért elég volt egyszer levágnod egy törököt, hogy aztán minden unokád ingyen járjon át a hídon, hanem itt minden évharmadba ie kell szolgálni az angáriát. Tudod?”⁵¹ Egy másik üzenete így szól: „Mind azoknak, kik lapunkba egy bármily rövid, de használható ötletet küldenek be, tiszteletpéldánnyal szolgálunk; azért kérjük a tisztelt beküldőket, hogy egyúttal azt is tudassák velünk, minő cím alatt kívánják a lapot küldeni. Lehet az álnév is.”⁵²

Ám az „Üstökös” szerkesztői üzenetei, amelyekkel DÖMÖRÖR SÁNDOR „Jókai adomagyűjtése” címmel írt terjedelmes hírlapi cikke⁵³ részletesen foglalkozik, egyéb vonatkozásaikban sem érdektelenek. Olvasóihoz általában, illetve türelmetlen munkatársaihoz szól JÓKAI a következő üzenetben:

„Az Üstökös bárkitől fogad el bárminő közleményeket, csak jók legyenek! Nyughatatlan munkatársak! Épen az bizonyítja egy elfogadott mű jóságát, ha sokára jön ki, mert ez annak a jele, hogy képet metszetünk hozzá; tehát mentül később jön ki egy munka, ez annál nagyobb kitüntetés.”⁵⁴ Előfizetőkre van szüksége, nem rejtvényekre: „Töltse meg inkább azt az árkus papírost előfizető önkénytesek neveivel — üzeni egy helyen —, rébuszt csinállok én magamtul is annyit, mint a török pénzügyminiszter bankót.”⁵⁵ Magánlevelet nem ír, kéziratokat nem küld vissza: „Csak arra az egyre kérek minden igaz hitű keresztényt, hogy magánlevelet ne kívánjanak tőlünk s a kéziratok visszaküldését ne óhajtja, ha azt akarja, hogy ez új esztendőben minden kívánsága teljesüljön.”⁵⁶

⁴⁹ 1859. január 29. 5. szám, 48. lap.

⁵⁰ 1859. december 17. IV. kötet, 16. szám, 128. lap.

⁵¹ 1859. szeptember 17. IV. kötet, 3. szám, 24. lap.

⁵² 1866. február 24. XVII. kötet, 8. szám, 64. lap.

⁵³ Debreceni Szemle, 1932. május. 5. szám, 194—198. lap

⁵⁴ 1859. április 9., 15. szám, 128. lap.

⁵⁵ 1859. június 18. III. kötet, 7. szám, 56. lap.

⁵⁶ 1859. január 8., 2. szám, 24. lap.

Az „Üstökös“-nek híre megy külföldön is: nagynevű lap-társra, az 1843-ban indult és — bár megkopottan, kiöregedetten — ma is élő, világszerte elterjedt müncheni „*Fliegende Blätter*“, amely ugyanúgy kimeríthetetlen tárháza, sőt megtestesítője a sa-játos német humornak, mint az „Üstökös“ a magyarnak, csere-viszonyt ajánl fel: „Mi is küldjük a lapot, a cserét üdvözljük“, üzeni JÓKAI „a Fliegende Blaetter szerkesztőinek“;⁵⁷ egyik ké-sőbbi évfolyamban örömmel hirdeti, hogy: „Az Üstököst még Mexikóba is megrendelték; utolsó posta: Puebla!“⁵⁸ A szerkesz-tői üzeneteket használta fel arra is, hogy azt, ami az előfizeté-seket, azok díjait, a szétküldést, szóval a lap adminisztracionális ügyeit illetőleg a nyilvánosság elé tartozott, közhírré tegye. 1858-ban írta: „T. cz. előfizetőinkhez! Jövő évtől kezdve lapjaink is bélyeg alá jönnek, minden számra jön egy új krajczáros bélyeg. Ámbátor ez nekünk minden példánynál ötvenkét krajczár vesz-teséget okoz esztendőnként, lapunk árát még sem emeljük fel, hanem megtartjuk a lap megindításakor kimondott szavunkat, a közönség részvételében remélvén kárpótlást.“⁵⁹

A hírlapbélyeggel, helyesebben: hírlapadóval, amelynek le-rovását a bélyegző-hivatal minden egyes lappéldányra ráütött kétféjű sasos pecsétje igazolta, hírlapjaink, folyóirataink állandó küzdelmet vívtak. Nemcsak érzelmi, hanem anyagi okokból is: mert — amint Kakas Mártonnak az „Üstökös“-ben közzétett alábbi kimutatása is bizonyítja — az áldozat, amelyet az önkény-uralom a hírlapadóval időszakai sajtónktól megkövetelt, nem volt jelentéktelen.

„A kis sasfiók (stemplik) etetése került:

1. A Pesti Naplónál	circa	9800	forintba
2. Magyar Sajtó	„	8100	„
3. Pesti Hírnök	„	5200	„
4. Idők tanuja	„	4500	„
5. Vasárnapi és Politikai ⁶⁰	„	8200	„
6. Hölgyfutár	„	1400	„
7. Divatcsarnok	„	600	„
8. Képes újság	„	700	„

⁵⁷ 1859. december 14. IV. kötet, 14. szám, 112. lap.

⁵⁸ 1865. augusztus 5. XVI. kötet, 31. szám, 264. lap.

⁵⁹ 1858. december 4., 16. szám, 128. lap.

⁶⁰ Vasárnapi Ujság és társlapja, a Politikai Ujdonságok. (1855—1905.)

9. Nefelejts	„	600	„
10. Napkelet	„	800	„
11. Nővilág	„	900	„
12. Színházi Lapok	„	300	„
13. Bolond Miska (félév alatt)	„	1000	„
14. Üstökös (authentic)	„	1604	„ 32 kr.

Mely árjegyzékeknek visszafizetéséről nem is álmodva, de a jövőben való elmaradását szívünk szerint óhajtozva maradunk „a távolban legforróbb” tisztelőik; a fentirottak. Mindnyájuk nevében, ellenjegyzette Kakas Márton, m. p. (olvasd *man probirt's*).⁶¹

Kakas Márton adatai azonban csak hozzátétőlegések és hiányosak. Hiteles és teljes kimutatást közölt a pesti m. kir. főadóhivatalban őrzött újságbélyeg-lajstrom nyomán FROMHOLD ARTÚR „*Haladunk-e, vagy sem?*” című cikkének második részében,⁶² amint következik:

„Pesti Napló	7943	forint
Pester Lloyd	15050	„
Pester-Ofner Lokalblatt	1605	„
Magyar Sajtó	7380	„
Politikai Ujdonságok	4495	„
Üstökös	1535	„
Vasárnapi Ujság	4380	„
Nefelejts	380	„
Hölgyfutár	1412	„
Prot. Egyházi és Iskolai Lap	513	„
Religio	1080	„
Katholischer Christ	488	„
Katholikus Néplap	9948	„
Evangelisches Wochenblatt	364	„
Egyéb bélyegköteles lapok és ephemeridák	6500	„

Összesen: 53700 forint.”

Pesten tehát — figyelemmel arra, hogy az esti lapok, amelyek a fenti kimutatásban nem szerepelnek, nem egy, hanem csak egyhatod krajcárt fizettek bélyegadó fejében, — az 1859. év folyamán 54 millió bélyegköteles újságpéldány jelent meg.

Annak igazolására, hogy a hazafias sajtó a hírlapadót már jóelve súlyos csapásnak, sőt egyenesen nemzeti veszedelemnek tekintette, ismét a „*Pesti Napló*”-ból idézünk: „A közönség nagy-

⁶¹ 1860. december 8. VII. kötet, 15. szám, 117. lap.

⁶² Pesti Napló, 1869. március 12., 58. szám.

korú és tudni fogja, mitévő legyen; a journalistika pedig — legalább ennek jóra való része — méltóságán alólinak tartja a közönség részvételeért koldulni. Csak azt akarjuk elérni, hogy utólagosan, s talán akkor, midőn már késő, valaki azt ne mondhassa: „Nem tudtam, mily halálveszedelem fenyegeti nemzeti életünknek legfontosabb, e perczen pedig egyetlen tényezőjét.“⁶³

Sok gondot okoznak JÓKAINAK az „Üstökös“-sel kapcsolatban a tág lelkiismeretű vidéki postakezelők: az előfizetők ugyanis gyakran panaszzák, hogy a lapot vagy egyáltalán nem, vagy hiányosan és bepiszkítva kapják kézhez. E panaszok indítják a következő szerkesztői üzenet közzétételére:

„A vidéki t. cz. postahivatalokhoz! Mindenre, a mi szent, kérjük, esedekeljük, instáljuk Kegyeteket, legyenek olyan szívesek, méltóztassanak ezt az ártatlan Üstököst hiányosság nélkül az illető előfizetők kezeibe eljutni engedni! Hiszen inkább, ha valakinek nagyon megtetszik, küldünk neki egy tiszteletpéldányt, csak az előfizető legyen aztán biztonságban. Tele a mi szívünk reclamatióval; hát még a kik hallgatva tűrnek, ki bírná azokat felszámolni? Ime, most kapunk egy panaszt B.-Ujvárosról, hol egy tisztelt előfizetőnk, P. L. úr már két folyamára fizetett elő az Üstökösnek s mindössze mindakettőből nem látott többet 4, olvasd négy számnál, osztrák értékben!! Hová lett a többi? Hová tűnt el a megjelent 34 számból helyyel-közzel 30? Még ha 4 hiányoznék csak; de csak annyi van meg!!! Másik tisztelt úr azzal örvendeztet meg, hogy eddigelé bepiszkolva, kiforgatva kapta meg lapjainkat, de most már változatosság kedvéért az ő czímborítékja alatt kap néha az Üstökös helyett mindenféle szelíd lapokat; hogy keverednek ezek a mi köpönyegünk alá? Legyenek irgalommal irántunk! Tudhatják, hogy nem gorombáskodhatunk önökkel; láthatják, hogy még egy jámbor élczet sem mondtunk a mélyen tisztelt postakezelő urakra soha; tegyék velünk azt a gráciát, hogy engedjék lapjainkat az illetők kezeibe eljutni!“⁶⁴

Komoly irodalomtörténeti érték van elrejtve az egyik „szerkesztői sub rosa“ következő néhány szavában: „A. J.-nak. Nagy-kőrös. Csókoljuk az orczádat, azért is, meg másért is.“⁶⁵ És az „Üstökös“ következő számában⁶⁶ „A poloska“ címmel szatíra jelenik meg, amelynek az itt élőködő idegen tisztviselőhad ellen irányuló éle a cenzúra előtt rejtve maradt, de a magyar olvasók előtt nem szorult magyarázatra: a rendkívül ritka, irodalmunk-

⁶³ Pesti Napló, 1857. szeptember 6., 203. szám.

⁶⁴ Az Üstökös, 1859. augusztus 27., III. kötet, 136. lap.

⁶⁵ 1858. augusztus 28., 2. szám, 16. lap.

⁶⁶ 1858. szeptember 9., 3. szám, 21. lap.

ban alig ismert makáma — rímes próza — formájában költött, névtelenül, † jelzéssel közölt satírának ARANY JÁNOS volt a szerzője.

JÓKAINAK sikerült elkerülnie azt, hogy az „Üstökös“ miatt a hatóságokkal komoly összeütközésbe jusson. Ám nem volt ilyen szerencséje egy másik lapjánál, az 1863 elején megindított „Hon“-nál. Ebben a nagyműveltségű, nagyvagyonú, fiatal GRÓF ZICHY NÁNDOR 1863. február 7-én „Alapkérdések“ cím alatt mérsékelt hangú cikket tett közzé, amelyben síkraszállt a personál-unió, mint Ausztria-Magyarország viszonyának egyedül lehetséges megoldása mellett. E cikk miatt a pesti katonai kerületi törvényszék március 17-én hozott ítéletével csendháborítás címén úgy GRÓF ZICHY NÁNDORT, a szerzőt, mint JÓKAIT, a szerkesztőt egyévi súlyos börtönre s az utóbbit ezenfelül ezer forint biztosításának elvesztésére ítélte. Büntetésüket azonban a felsőbb katonai bíróság hathavi, majd GRÓF PÁLFFY MÓRIC helytartó és GRÓF FORGÁCH ANTAL kancellár közbenjárására legfelsőbb kegyelem egyhavi porkolábfogságra szállította le. A fogságot a budai Ferdinánd-kaszárnyában HAYMERLE térparancsnok és a prófosz jóindulatából kedélyesen, úri kényelemmel kitöltvén, június 4-én szabadlábba kerültek: az ezer forintot ZICHY fizette meg.⁶⁷ A rendőri intézkedés szerint azonban, amelyet az elítéltetés maga után vont, JÓKAINAK az „Üstökös“ szerkesztői tisztjétől egyidőre meg kellett válnia. A lapot tehát 1863. április 25-től 1865. augusztus 19-ig DIENES LAJOSRA bízta, míg maga mint a lap tulajdonosa és főmunkatársa szerepelt tovább. Ám e változás csak látszólagos volt és kifelé, a hatóságoknak szólt: mert a háttérben a tilalom ideje alatt is csakúgy JÓKAI látta el a szerkesztői teendőket, mint annakelőtte. Amikor megszűnt annak az akadály, hogy újból és nyilvánosan is mint felelős szerkesztő szerepelhessen, a következő szerkesztői üzenetet tette közzé:

⁶⁷ JÓKAI perbefogatását, elítéltetését és fogságát részletesen a következő munkák ismertetik: JÓKAI MÓR: Emlékeim, I. köt. 154—155. lap. Budapest, 1875. RÁTH MÓR. JÓKAI MÓR: Politikai Divatok. (Utóhang.) Budapest, 1894. RÉVAI TESTVÉREK. (Nemzeti kiadás, XVII. kötet, 445—451. lap.) Először: Hon, 1862. Könyvalakban először: Pest, 1862. Négy kötet. Szerző kiadása. Az Utóhang a fentemlített — negyedik — kiadásban jelent meg először. BERZEVICZY ALBERT: Az abszolutizmus kora Magyarországon, 1849—1865. IV. kötet, 33—34. lap. Budapest, 1937. FRANKLIN TÁRSULAT.

„Tisztelettel jelentem nagyérdemű közönségünknek, hogy a mai számtól kezdve az Üstökös felelős szerkesztését saját nevemre vettem át, s eddigi érdemes szerkesztő barátomat, Dienes Lajost, két év óta viselt terhes hivatalától nyugdíjmentesen felmenteni kegyeskedtem; hálás köszönetemmel fizetve őt ki eddigi hűséges szolgálataiért.

Pest, 1865. aug. 19.

Jókai Mór.⁶⁸

DIENEST utólag közelebről is bemutatta az „Üstökös“ olvasóinak, arcképe egyidejű közzététele mellett írván róla eyebekek között a következőket:

„Tisztelt barátunk 1848 előtt mint vakok tanára működött Pesten. 1848-ban ő is vasat ragadott kezébe mikor mindennek vége lett, a vas ragadta meg az ő lábát, s két esztendeig lett a neugebäude lekötelezett őrizője, mely alkalommal az „ott“ egybegyűlt országrendeknek főfő szakácsmesteri hivatalát viselé. Innen kiszabadulván, ismét visszatért abba a köztársaságba, mely „irodalom“-nak nevezetik. Kitűnő sikerrel működvén a gyermekirodalom terén, bebizonyítá, hogy még a kis gyermekeket is huszároknak akarja nevelni. Az 1861-iki dicső korszak után is „Csatár“ című lapot⁶⁹ szerkesztett Azóta pedig rendes és pontos munkatársa a „Hon“-nak. Egyszermind az „Üstökös“-nek két éven át hű és kitarató szerkesztője vala, ennek a szinte derék lapnak, mely midőn minden oppositio megszűnt, szép hegedűszóban mondogatá el a napok keserű bölcsességét . . . ha találkozott is néha „elháríthatatlan akadályok“-kal, de soha még csak megintést sem kapott. Úgy hisszük, ennél erősebb ajánlat nem lehet rá nézve azon magas körökben, ahol a kör négyszögesítésével foglalkoznak.“⁷⁰

Az „Üstökös“ történetében jelentős változásokat jelentett be az az előfizetési felhívás, amelyet JÓKAI 1863. június 4-ről, tehát kiszabadulása napjáról keltezve írt olvasóihoz:

„Az Üstökös f. é. július elejétől saját kiadásom mellett fog megjelenni. Alakja nagyobb lesz az eddiginél, papírja jobb, tartalma bővebb. A képeket Jankó mesteri rajza fogja szolgáltatni, az eddiginél nagyobb változatosságban. Lapom szellemi tartalmát igyekszendem mentül érdekesebbé tenni A lap

⁶⁸ Az Üstökös, 1865. augusztus 1., XVI. kötet, 33. szám, 276. lap.

⁶⁹ Politikai és ismeretterjesztő néplap volt. Kiadta: KOZMA VAZUL; nyomtatta: BEIMEL és KATONA. Megjelent Pesten, hetenként kétszer, egy középnaposságú íven, negyedrért. Kelekezett 1861. április 4-én, megszűnt 1862. szeptember 20-án. Folytatása volt a Vezér. DIENES LAJOS szerkesztette a Kis Üstökös című képes gyermeklapot is, amely Pesten, 1867—1868-ban EMICH GUSZTÁVnál hetenként háromszor, illetve 1868-ban már csak hetenként egyszer jelent meg.

⁷⁰ 1865. szeptember 9., XVI. kötet, 36. szám, 297. lap.

rendes megjelenése s szétküldése felől Emich G. nyomdája kezeskedik,⁷¹ a mi annyival biztosabban ígérhető, minthogy ezentúl rendszeren két számra való szöveg, képekkel is ellátva, állandóan készen tartalékul. Gyűjtőnek minden nyolcz példány után egy állandó rendelkezésre. Az „Üstökös“ tisztelt előfizetőit, közönségét azon pártolás megújítására kérem, melyet az „Üstökös“ öt évi folyama irányában ez ideig tanúsítani szíves volt.

Pesten, 1863. június 4-én.

Jókai Mór,

az „Üstökös“ tulajdonos kiadója és főmunkatársa.
(Országút, Ungerház II-ik emelet.)⁷²

JANKÓ JÁNOS, aki már a „Nagy Tükör“-be is állandóan dolgozott, karikatúráit általában nem látta el jelzéssel. Az „Üstökös“-ben, amelynek első és legkimagaslóbb rajzolója volt, neve az 1863. évi XIV-ik kötet augusztus 29-én megjelent 9-ik számának legvégén ekként fordul elő először: „Rajzolja Jankó János. Metszi: Pollák.“ A tótkomlói egyszerű szűcsmester 1833-ban született fia, a magyar karikatúrarajz úttörő nagymestere, akkor már nemcsak a magyar élclapokkal és folyóiratokkal állott szoros összeköttetésben, hanem külföldön is hírt szerzett magának. A „*Fliegende Blätter*“, a bécsi „*Kikeriki*“ sűrűn közölte torzképeit, majd 1862-ben az egyik legelőkelőbb angol képes folyóirat, a ma is élő „*Illustrated London News*“ kérte fel a magyar népeletből vett rajzok beküldésére. JANKÓNAK erről a nagy erkölcsi és anyagi sikeréről a magyarországi sajtóban az „*Ungarische Nachrichten*“ és utána a „*Hölgyfutár*“ számolt be. „Jankó — írta az egyik — der die volksthümlichen Zeichnungen für den ‚Üstökös‘ entwirft, ist von der Londoner illustrierten Zeitung aufgefordert worden, ihr Skizzen aus dem ungarischen Volksleben einzusenden. Für jede Zeichnung ist ihm ein Honorar von 10 Pf. St. (100 f.) versprochen.“⁷³

⁷¹ Az 1863. évi XIV. kötet július 4-én megjelent első száma került ki először EMICH GUSZTÁV „magyar akadémiai nyomdász“ Barátok-tere 7. sz. alatti nyomdájából.

⁷² 1863. június 13., XIII. kötet, 24. szám, 191. lap. Ungerház: ma is álló átjáró ház Múzeum-körút 7., illetve Magyar-utca 8—10. szám alatt, amelynek első emeletén — a körútra néző oldalon — Jókainak lakása volt.

⁷³ 1862. augusztus 17. TAKÁCS MÁRIA: „Jankó János (1833—1896.)“ című tanulmányában (Budapest, 1936. Mérnökök nyomdája. A szerző kiadása.), amely a JANKÓRA vonatkozó bibliográfiát is ismerteti, tévesen írja, hogy az idézett sorok a Pest-Ofner Zeitung 1862. augusztus 16-i számában jelentek meg. Ez a lap 1862. március 30-án a 74. számmal megszűnt, utódként indult meg ugyanazon év október 1-én az Ungarische Nachrichten.

A másikban ez állott: „Jankó most igazán „fontos“ ember lesz. Nevezett jeles festészünket, kinek rajzai képezik humorisztikus lapjaink egyik vonzóerejét, a londoni képes újság is felszólította, hogy számára magyar népeleti vázlatokat készítsen. Minden rajzért 10 fontot (100 forintot) ajánlván neki.“⁷⁴

Az „Üstökös“ külseje az első tíz év folyamán mindössze annyiban változott, hogy 1859-ben új fejléctet kapott,⁷⁵ amelyen Kakas Márton, akinek ott addig csak a feje volt látható, egész alakjával, mint az üstökös délceg lovasa szerepel, és hogy a politikus csizmadia 1860-ban a német köntös helyett magyart öltött magára.⁷⁶ E nevezetes átalakulásáról ő maga a következő jóízű írásában számolt be:

„... a szerkesztő már annyi idő óta szekiroz azzal, hogy egy német csizmadiát festet nekem ide állandó portrénak, papuccsal a lábán; váltig remonstráltam, hogy nekem van sarkantyús csizmám, azután nem úgy szoktam az újságot olvasni, ahogy az úr, meg nincs nekem arbeitstischem, hanem becsületes tőke mellett szoktam dolgozni. Végére hát ezt is megérem. Itt vagyok, ni, sarkantyú, tőke és süveg. Minden, amit kívántam. No, asszony, ennek öröme ma illuminálom magamat, hozz egy pint bort!“⁷⁷

Nem a bibliográfiákban, csak az egykorú napilapok farsangi híreiben maradt fenn az emléke az „Üstökös“ — úgy látszik egyetlen — külön számának. 1865. február 4-én az azévben megnyitott pesti Vigadóban a Képzőművészeti Társulat nagysikerű álarcos bált rendezett és azon LENDVAY MÁRTON s FELEKY MIKLÓS felléptével „A múzsák farsangja“ című allegorikus játékot mutattott be. A játék szövegét, amelyet JÓKAI írt, az „Üstökös“ külön számaként árusították jótékony célra a bálon. Ám volt az „Üstökös“-nek ennél jelentősebb, maradandóbb értékű mellékhatása is: az „Üstökös Albuma“, amely 1866-ban „Kakas Márton viszontagságai“, illetve „Országgyűlési képek“ alcímű két kötetben, jórészt az „Üstökös“-ből vett szöveggel és képekkel jelent meg.⁷⁸

⁷⁴ 1862. augusztus 19.

⁷⁵ Május 7., III. kötet, 1. szám.

⁷⁶ 1860. október 27., VII. kötet, 9. szám, 72. lap.

⁷⁷ U. o.

⁷⁸ Rajzolta JANKÓ JÁNOS, írta JÓKAI MÓR. Pesten, EMICH GUSZTÁV tulajdona, 1866. Nyomatott EMICH GUSZTÁV magyar akad. nyomdásznál. n. 4 r. 123. és 120 lap.

Az „*Ústökös*“ első évtizedét 1867. december 28-án, a XVIII. kötet 52. száma fejezte be. A színmagyar humor kimeríthetetlen kincsesbányájának, legtisztább, legigazabb megnyilatkozásának és egyben a szabadságharcot követő kor hű tükrének JÓKAI még 13 évig maradt szerkesztője. E tisztét 1880. január 11-én adta át a lap éveken át volt munkatársának, SZABÓ ENDRÉNEK. Az „*Ústökös*“ akkor 33-ik évfolyamánál, 1117-ik számánál tartott.

MORLIN ADORJÁN.